

DEFINIȚIA ȘI TIPOLOGIA SATELOR DEVĂLMAȘE

Cercetătorii vieții noastre sociale au desbătut și continuă încă a desbate, întrebări de felul acestora :

A existat sau nu o clasă țărănească liberă și proprietară ? Sau numai boierii au putut fi proprietari ab antiquo ? Satele răzășești de azi, sunt oare rămășița unei falnici țărănimi de odinioară, sau o trcapță de decădere a boierimii ?

Și de asemenea : proprietatea noastră originară va fi fost oare o proprietate după modelul roman quiritar, sau o proprietate familială colectivă, după modelul slav sau poate trac ?

După decenii de eforturi pentru a se ajunge la o lămurire definitivă, putem constata că problema a atins un punct mort, adică a dus la o încremenire în poziții teoretice antinomice, din care niciuna nu reușește a rămâne învingătoare.

Depășirea acestei etape din istoria doctrinelor noastre, nu se poate face decât prin adoptarea unui nou punct de vedere și prin fixarea unui nou țel de cercetare, care să aibe darul a sparge cercul repetării la indefinit a acelorasi afirmațiuni și contra-afirmațiuni de teze insuficient dovedite.

Dacă am adopta, de pildă, un punct de vedere sociologic, am putea vedea cum toate întrebările de mai sus, sunt, în realitate, probleme fals puse, adică metodologic greșite, căci niciuna din ele nu centrează atenția noastră asupra acelu fenomen care este întotdeauna esențial, ori de câte ori este vorba să înțelegem viața oamenilor, adică asupra *formeii de viață socială*, asupra societății ca atare.

Pătura noastră rurală nu a trăit în afară de anume forme de societate, nu a fost constituită dintr'o pulbere de indivizi, dăinuind fiecare izolat, pe baza anumitor « principii » de drept și a unui anume « statut » de libertate; ci a fost încadrată în forme certe de viață socială. Atenția noastră trebuie deci să părăsească preocupările de până acum, pentru a se fixa asupra acestor ansambluri organice sociale existente la noi, fără de a căror cunoaștere, orișice încercare de studiu al unor aspecte parțiale, nu poate decât să rătăcească sau să bată în loc.

O analiză, din acest punct de vedere, al materialului de care dispunem, ne arată însă, dela început, că forma de viață socială care a fost și în bună parte continuă încă a fi, dătătoare de seamă pentru majoritatea populației noastre, este aceia pe care o vom denumi « satul devălmaș ». Acest sat trebuie deci să formeze, cel puțin pentru o bună bucată de vreme, țelul principal al cercetărilor noastre.

Dar despre acest « sat », nu s'a vorbit oare și până acum? De sigur că da; dar cu toate acestea noțiunea de « sat » a rămas încă vagă și confuză. Problema ce ni se pune este tocmai de a face astfel încât această noțiune să capete calitățile de « clar și distinct » fără de care nicio judecată științifică nu este cu putință.

Problema nu e nouă. Și în literatura generală europeană, care și ea ajunsese cândva la un punct mort, s'a simțit nevoia ca, dincolo de controversele turburi purtând asupra « proprietății primitive » și « statutului social originar » al claselor țărănești, să se precizeze forma de viață socială, adică un obiect de cercetare permițând ieșirea din cadrul restrâns al ideilor generale juridice.

Interesantă, în această privință, este contribuția lui Alexander A. Tschuprow, care, în cartea sa « Die Feldgemeinschaft, eine morphologische Untersuchung », publicată la Strasburg în anul 1902, definește o formă de viață socială extrem de sugestivă.

Acest sociolog înțelege sub « Feldgemeinschaft » o « totalitate de gospodării, deținătoare ale unui teritoriu, care sunt legate între ele prin relații de așa natură, încât « totalitatea » are competența de a se amesteca, potrivit unor norme precise, în activitatea economică și drepturile juridice ale fiecărei gospodării în parte ».

Glosând în jurul acestei definiții, putem deci să afirmăm că, în această viziune a problemei, avem de a face cu un anume tip de sat,

pe care noi îl numim «satul devălmaș» caracterizat prin existența a două elemente distincte: pe de o parte o pluralitate de gospodării asociate, pe de altă parte o totalitate a lor, investită cu dreptul de amestec în rosturile fiecărei gospodării în parte.

Acolo unde pluralitatea de gospodării asociate nu există, nu poate fi vorba nici de fenomenul «sat». Organizația Slavilor de Sud, cunoscută sub numele de Zadrugă, nu este de pildă un fenomen sătesc, ci unul familial; după cum nu e fenomen sătesc nici conviețuirea pe același teritoriu a unor ferme izolate, constituind fiecare în parte, o întreprindere capitalistă de sine stătătoare.

Satul începe a exista din momentul asocierii gospodăriilor individuale. Iar «satul devălmaș», de acolo de unde această asociere dă naștere unei «totalități» destul de puternice ca să se poată amesteca în viața economică și juridică a fiecărei gospodării în parte.

Cu alte cuvinte, dacă ar fi să întrebuițăm terminologia românească, am putea spune că *satul devălmaș nu este altceva decât încheierea laolaltă a unor gospodării, într'o singură «Obștie» sau «Ceată».*

Existența paralelă a făpturii sociale denumite ceată și a gospodăriilor individuale ale cetașilor, constituie așa dar satul devălmaș.

În acest fel, strict sociologic, de a vedea problema, formula de conviețuire a oamenilor într'un sat devălmaș rămâne ca un concept autonom, fără de legături morfologice și nici cauzale cu vreun «statut» de libertate sau de proprietate preexistent.

Astfel, determinarea relațiilor pe care o asemenea ceată le poate avea cu exteriorul, de pildă cu un senior stăpânitor, este de minimă importanță teoretică. Se poate foarte bine ca Statul, o persoană fizică sau o corporație, de pildă o mănăstire, să aibe un «dominium eminens» asupra teritoriului de care ceata se folosește doar printr'un «dominium utile». Se poate foarte bine ca această ceată să obție dreptul de a se folosi de pământ, într'un regim de colonat, de servaj, de dijmă, embatic, servitute, ba chiar și în formele moderne ale arende și tocnelilor agricole. Sau din potrivă se poate ca ceata să fie alcătuită numai din săteni liberi proprietari. Dar toate acestea nu formează decât doar accidente istorice. Pe deasupra lor rămâne, permanentă, existența satului devălmaș ca atare, adică fenomenul asocierii mai multor gospodării individuale într'o singură ceată, sinteză de viață purtând caracterele unei adevărate «unități sociale», care își impune legile sale structurale și genetice, tuturor

participanților la viața sătească, oricare ar fi titlul sub care această participare ar avea loc.

Oameni liberi, privilegiați sau nu, rumâni, vecini, clăcași, dijmași, arendași sau învoitori, toți aceștia sunt deopotrivă integrați în forma socială a satului devălmaș, care copleşte deci, cu presiunea legilor lui sociale, întreg jocul, pururi divers, al istoriei sociale propriu zise.

Tot astfel caracterul « familial » al acestor formații, asupra căruia s'a insistat atât de mult, nu este nici el decât de natura iar nu de esența acestui fenomen, chiagul social al « rudeniei » regăsindu-se și în afara formațiilor sociale sătești devălmașe, după cum uneori nu se face de loc simțit în apariția unor asemenea sate.

Dar definiția dată mai sus satului devălmaș, are o valoare generică, putându-se aplica seriei extrem de lungi a tuturor formațiunilor sociale sătești de acest fel, care au umplut geografia și istoria cu prezența lor, suprinzător de constantă și de răspândită.

Pentru a o face practic utilă pentru noi, este necesar să fie precizată o definiție a satului devălmaș românesc, propriu zis, adică a acelei spețe de sat devălmaș care a fost folosită de către pătura țărănească dela noi din țară.

O asemenea definiție nu poate fi însă dată decât după ce vom 'i făcut o analiză a materialului de care dispunem. Să încercăm a rezuma rezultatele unei asemenea analize, făcute după buna regulă a oricărei analize sociologice purtând asupra unei « unități sociale ». Vom încerca deci a desface această unitate socială a satului devălmaș, în elementele lui alcătuitoare. Operațiunea prezintă de sigur dezavantajul de a fi, într'o oarecare măsură, fastidioasă pentru nesociologi, totuși ea reprezintă o etapă obligatorie pentru stabilirea tipului social căutat.

I. Mai întâi un sat devălmaș dispune întotdeauna de un teritoriu, numit « trup de moșie » care este altceva decât o juxtapunere spațială de proprietăți individuale. După cum însuși numele îl arată, « trupul » este dotat cu o structură teritorială ale cărei elemente sunt următoarele.

a) În ceea ce privește forma lor exterioară, există regiuni în care traseele intersătești apar ca rezultatul foarte vizibil al unor operațiuni agrimensurale, având drept scop o distribuire egalitară de teritorii, către diversele formațiuni sociale sătești. Nu poate fi vorba

decât de o operație de vaste proporții, străveche și care nu a putut fi adusă la îndeplinire decât de o autoritate superioară satelor, fie cea a organizațiilor quasi-statale ale confederărilor intersătești, fie de Domnie ea însăși.

Aceste trasee intersătești dau naștere la două tipuri de moșii: una de tip «însurărit», adică o îngemănare de forme geometrice, patratulate alungite egale și alipite unele de altele; și alta de tip «colțuros» sau «rotund» de formă negeometrică;

b) În ceea ce privește structura interioară a acestor trupuri de moșie sătești, întâlnim existența unor zone economice, valabile pentru întreg satul și anume: 1) pădurea și poienile, 2) islazul și fânețele, 3) câmpul și țarina, 4) vatra satului și locurile de casă, 5) locurile cu destinație specială, precum vii, grădini, prisăci, cânepiști etc., 6) apele, cu bălțile, iazurile, topicile și clădirile industriale mișcate de apă, precum morile, pivele, dârstele etc., 7) în sfârșit, drumurile.

Dreptul fiecărui membru al satului, fie boier, fie sătean liber, fie clăcaș, este întotdeauna «de peste tot hotarul» cum spun documentele noastre vechi, adică din toate aceste zone economice, care doar în ansamblul lor dau omului puțința de a trăi.

În sânul acestor zone alcătuind structura economică a teritoriului sătesc, există o altă serie de zone, de caracter juridic, delimitând drepturile individuale ale fiecăruia în parte. Uneori aceste zone juridice sunt constituite din mici petece rotunde insulare, presărate pe întinsul unor zone economice. Alte ori sunt grupate în așa numite «racle» sau «dricuri» în care, pe o anume bucată de pământ stabilită agrimensural și închisă cu «gardurile țarinii» se află «curelele» de pământ, care pot fi uneori «delnițe» de fân, «pământuri» de agricultură sau «popoare» de vii.

Numărul acestor racle stabilite agrimensural, poate fi multiplu.

În unele cazuri ele se așează de jur împrejurul vetrei de sat, sub formă de tarlale supuse asolamentului forțat, bienal sau trienal. În alte cazuri și anume în satele stăpânite de cete de boieri sau de răzeși, trupul întreg de moșie se organizează sub forma unei unice și imense racle, în care zonele economice străbat în fâșii egale «curmezîșul» moșiei, iar cele juridice, tot în fâșii egale, «curg de-a-lungul» moșiei.

Toate aceste elemente structurale teritoriale sunt vizibile astăzi, mai ales în satele răzezești și moșnenești, ceea ce se explică prin faptul

că satele clăcășești au fost răvășite, teritorial, printr'o serie de operații de improprietări succesive, executate fără de o cunoaștere a problemei și fără de un plan precis de structurare a teritoriului.

În oricare înfățișare însă, teritoriul satului, chiar și a celui de tip anarhic 1864, denotă o organizare interioară străveche, foarte complexă, care nu a putut ieși în niciun caz din activitatea haotică a unor gospodării izolate.

II. Oamenii care trăesc pe acest teritoriu, alcătuiesc un grup, restrâns, ca volum demografic, cu tendințe xenofobe și endogame, trăind în formele familiei simple, pe două generații, fără de colaterali. Rare ori întâlnim așa numitele « comunioane » în care colaterali se strâng laolaltă, spre a forma o singură gospodărie.

În măsura în care satul nu e « spart » de împrejurări vitrege, el tinde a-și grupa familiile în forma « neamurilor », care sunt uneori închegate printr'o « rudenie de ceată », fictivă sau efectivă.

În cazul acesta, regulile de intrare și de ieșire din ceată sunt supuse unor condiționări biologice: nașterea și moartea. Excepțiile se admit sub forma simulării fenomenului biologic, prin procedura adopțiunii, înfrățirii și a « ginerii pe curte ». Chiar și vânzarea nu este deseori decât un simulacru de fenomen biologic, vânzătorul ieșind din ceată, iar cumpărătorul intrând în ceată, ca printr'o moarte și o naștere efectivă, unul substituindu-l pe celălalt în complexul de drepturi și datorii ce-i reveneau în calitate de membru al obștei.

Fenomenul biologic este așa dar atât de important, încât organizarea lui socială, într'un sistem de căsătorie și de rudenie, a putut servi drept model și pentru organizarea juridică totală a satului, în așa numitele « sate genealogice ».

III. Durata unui asemenea grup poate fi excepțională. Satul devălmaș este astfel constituit încât el nu poate dăinui decât întreg, așa cum este, sprijinindu-se nu numai pe tradiția materială pe care o constituie pentru el trupul de moșie, adevărat regulament de muncă înfăptuit în pământ, nu numai pe o tradiție spirituală necurmată ci și pe permanența unei obștii organizate administrativ, în adunări generale periodice ale satului întreg, prin care obștia întreagă ia conștiință de sine.

IV. Mecanismul psihic care leagă laolaltă viața acestor oameni este cel al « obștiei pe bază de tradiții difuze », caracterizată prin faptul că fiecare părtaş al ei nu deține decât doar un fragment de

rol dintr'un întreg care nu se împlinește decât în totalitatea obștei. Creațiile culturale ale unei asemenea obștii, au de aceea și ele, un caracter specific.

V. Întreg satul devălmaș constituie de altfel și un singur atelier de muncă. În ciuda faptului că fiecare gospodărie în parte există ca ființă socială deosebită, activitatea tuturor se supune unor tehnici și unui ritm de muncă de caracter colectiv.

Fie că e vorba de o populație liberă sau neliberă, predominant pastorală sau agricolă, atelierul social al satului există. Stâna și ciurda de vite, comune, raclele de pământ în care toți sătenii ară în aceeași direcție, la aceleași momente, semănând sau plantând aceleași culturi indicate de zona economică respectivă, lăsând vitele să pască în miriște, sunt tot atâtea trăsături ale unor moravuri economice neindividualizate, dominate de un ritm sătesc.

VI. Sistemul juridic folosit de aceste gospodării, fie libere fie clăcășești, este acela foarte divers al devălmășiei, care cunoaște mai multe variante, fiecare din ele potrivite unui anumit stadiu de dezvoltare socială.

Mai întâi *devălmășia absolută*, în care cetașul nu are decât drepturi de uz personale, viager și nelimitate, - care dă naștere și unui sistem de țineri private, numit al «stăpânirii locurești», pe care cetașul și le creiază singur prin defrișare sau cuprindere din teritoriul comun, după «putere și nevoi» dar sub neconținută supraveghere a cetei.

În al doilea rând *devălmășia egalitară*, în care fiecărei gospodării îi revine o întindere de teren sau un drept de folos plafonat egal pentru toată lumea, ceea ce dă naștere și unei «stăpâniri pe sumă de stânjeni».

În sfârșit o *devălmășie inegalitară*, specifică cetelor boerești și răzășești, în care fiecare gospodărie are mai mult sau mai puține drepturi de cotă-parte din totalul devălmaș.

Calcularea mărimii acestor cote-părți poate fi genealogică, manifestă sau latentă, sau negenealogică, în multiple variante tehnice.

Obștia, ca ființă socială deosebită, poate avea următoarele drepturi patrimoniale, sau numai o parte din ele: Dreptul de a participa la averea confederală intersătească, dacă aceasta există. Dreptul de a supraveghea modul de exploatare a teritoriului

de către gospodării, fixând zonele economice, impunând «sila tarlalelor», adică aratul în aceeași direcție, cultivarea aceluiași plante, liberarea miriștilor pentru uzul comun al pășcutului sătesc, obligarea gospodăriilor individuale de a face anume munci de interes obștesc, cum ar fi ridicarea gardurilor colective. Dreptul de a stabili regimul drumurilor și al servituțiilor de trecere.

Mai mult decât atâta, obștia poate stabili locul și cantitatea de drepturi ale fiecărei gospodării, mutând anumite țineri private individuale sau comasându-le, distribuind pământuri, «scoțând din aruncătoare» altele, fie în cazuri izolate, fie ca normă generală, aplicabilă totalului gospodăriilor. Dreptul de protimisis, la vânzare, al boierilor și răzeșilor, la arendare în cazul clăcașilor, permite și el un control al instrăinării totale sau parțiale, temporare sau definitive, a pământurilor sătești.

Trecerile dela un tip devălmaș la altul pot fi supravegiate sau determinate de către obștie, prin dreptul ei suveran de a proceda la o «alegere» de părți, adică la o desfacere totală sau parțială a averii comune.

Cetașul, la rândul lui, poate veni la folosul averii comune, proprii sau supuse boierului, prin uz direct și nelimitat, prin țineri private create prin munca lui, prin drepturile de cotă-părți ce îi sunt fixate. Atâta vreme cât rămâne în ceată el este însă supus unui permanent control. Ieșirea din ceată, nu o poate obține decât prin vânzarea făcută cu respectul dreptului de protimisis, printr'o desfacere totală a devălmășiei sătești, sau prin fugă.

VII. Obștia satului este dotată cu un organ administrativ de sine stătător, concretizare a unei «voinți sociale» excepțional de vii, care e constituit din adunarea în sfat a tuturilor capilor de gospodărie. Această adunare generală a satului exercită atributele mai sus arătate ale cetii, având în plus și dreptul de a reprezenta legal satul în diverse pricini, de a strânge birul prin tehnica «cislei», de a judeca mărunte certuri sătești, precum și de a lucra prin mandatarii temporari și oricând revocabili.

Centrul viu al întregului sat devălmaș îl constituie această adunare generală a satului. Atâta vreme cât această adunare are loc necurmat și cât membrii ei îi recunosc dreptul de a hotărî valabil în toate amănuntele vieții sociale sătești, satul devălmaș există. Odată cu pieirea acestor adunări, satul devălmaș dispare.

Deseori, această obștie a sătenilor nu exercită deplinătatea atribuțiilor sale, o parte din ele fiind exercitate de un boier sau de o ceată de boieri. Dar chiar în satele boierești, obștia clăcașilor continuă a exista, de sigur cu puteri diminuate față de cele ale obștiilor libere, totuși deosebit de vizibile. Istoria socială a acestor cete sătești este, de aceea, în bună parte, istoria luptelor pentru viață pe care obștiile le-au dus împotriva boierilor, pentru a-și păstra dreptul de a administra satul și de a-i exprima voința.

VIII. De-a-lungul anilor, obștia aceasta este supusă unor procese sociale, concretizate printr'o serie de crize succesive, care însă nu-și găsesc decât rare ori o obârșie internă.

Doar creșterea populației peste limita superioară a volumului demografic pe care îl suportă un asemenea organism social, provoacă așa numita criză a roirii, adică a înmulțirii prin sciziparitate a satelor devălmașe.

Când terenul liber pentru noi fundări de sate nu mai este suficient, satul devălmaș poate intra în alte forme de criză, care sunt însă grave doar atunci când și alți factori, exteriori, încep să se manifeste.

Unii din acești factori sunt economici: Statul cere bani în loc de bir în natură. Piața cere marfă în schimbul banilor, silind astfel satul devălmaș să părăsească viața pastorală în favoarea unei vieți din ce în ce mai agricole, precum și viața liberă în schimbul unei vieți clăcășești.

Alți factori sunt pur sociali: lupta cu clasa privilegiată a boierilor, monopolizatoare a puterii de stat și în același timp mântuitoare a noilor elemente de viață economică, duce la o disoluție a satelor devălmașe, ale cărei etape sunt marcate, nu numai prin crizele «șerbici», ale «gigantismului» latifundiar, ale cuceririi de sate libere și clăcășești, ci și, în epoca modernă, printr'o dorință a boierilor de a sparge definitiv satul devălmaș, ceea ce la noi în țară s'a încercat prin aplicarea formulei «tiersajului», bază a legii rurale din 1864.

În rezumat, am putea deci da definiția satului românesc devălmaș în felul următor:

Este o formă de conviețuire socială, pe un trup de moșie, a unui grup biologic închis, deseori legat prin rudenie de ceată, trăind în gospodăria familială, asociate într'o obștie care, prin hotărâri luate în adunările ei generale, are dreptul de a se amesteca în viața particulară a

fiecărei gospodării, potrivit regulilor juridice ale devălmășiei și conform mecanismului phihic al obștiei pe bază de tradiții dijuze.

Forma aceasta de conviețuire socială pe care am numit-o « satul devălmaș » și a cărui definiție am dat-o mai sus, este, după cum s'a putut vedea, valabilă, în mod egal, atât pentru satele răzășești cât și pentru cele clăcășești. Mai mult decât atât: formele satului devălmaș se aplică în egală măsură și felului de conviețuire a « cetelor boierești » adică a acelor formațiuni sociale de seniori ai satelor, care cumulau în ființa lor dreptul de membri efectivi ai satului, putând deci exploata teritoriul lui, cu dreptul de a exploata pe însăși sătenii lor, prin dijmă și clacă. O dublă formație, în două cete, din care una boierească alta clăcășească, pot deci coexista în sânul unui singur sat devălmaș, ceea ce constituie de sigur o problemă mai mult de interes istoric decât actual, dar care este covârșitor de importantă pentru teoria sociologică a satului devălmaș.

Iată de ce ne-am îngăduit a spune că studiul satului devălmaș permite o depășire a actualei etape în care se află cercetările asupra vechei noastre alcătuiți sociale, căci din moment ce există o formă de viață socială comună tuturor categoriilor sociale, boierești, răzășești și clăcășești, studiul acestui fenomen comun trebuie să precedă studiului categoriilor sociale. Abia după ce vom fi lămurit ce este « satul devălmaș » ne vom putea reîntoarce la vechile probleme asupra statutului social original al claselor noastre rurale precum și asupra formei primitive de proprietate. Dar de data aceasta, vom avea dreptul a crede că perspectivele noastre se vor fi schimbat, în așa fel încât vom avea puțința unor adânciri, care ne sunt interzise atâta vreme cât, din reconstituirea trecutului, ne lipsește piesa de temelie a cunoașterii formei de viață socială dominante.

Pe de altă parte, această definiție a satului devălmaș ne permite să avem o viziune nouă și asupra satelor noastre contemporane, nu numai asupra celor libere, ce ni s'au păstrat aproape intacte, ci și asupra fostelor sate clăcășești; în ciuda completei lor răsturnări operate prin improprietări, satele clăcășești continuă a rămâne credincioase unor moravuri, care ne permit a le diagnostica drept sate devălmașe aflate într'o etapă mai mult sau mai puțin înaintată de disoluție.

Definiția pe care am dat-o satului devălmaș, este o definiție largă, menită să acopere un complex de realități extrem de diversificat.

Ar fi o mare eroare însă dacă s'ar vorbi despre « satul românesc devălmaș » în genere, fără să se arate în același timp că, în realitate, nu există un asemenea « sat românesc », ci numai « sate românești ».

O prejudecată destul de curentă ne face să credem că organizațiile sociale ale oamenilor sunt cu atât mai simple cu cât aparțin unei etape mai « patriarhale », dezvoltarea omenirii făcându-se printr'o necurmată trecere dela simplu la complex și dela omogen la neomogen, astfel încât studiul unui singur sat ar fi în măsură să ne informeze despre toate celelalte sate.

Adevărul este că, oricât de « primitivă » am presupune o societate, ea este departe de a fi simplă. Complexitatea și neomogenitatea par dimpotrivă a fi esențiale oricărei vieți laolaltă a oamenilor, și mai mult decât atât, tocmai societățile de tip așa zis « patriarhal », sunt cu mult mai complexe decât societățile care le-au succedat.

Astfel, satul românesc este un fenomen extrem de complex și de proteic în aparițiile sale diverse. Suntem de aceea siliți, ca, pe lângă definiția generală dată acestui sat, să încercăm a pune o oarecare ordine în masa faptelor, prin stabilirea unei tipologii.

Diversitatea aceasta extremă trebuie de sigur să fie pusă în legătură cu multe împrejurări. Mai întâi, țara românească prezintă o foarte mare varietate teritorială. Aproape gama întregă a formelor de relief se pot găsi la noi, dela muntele înalt, la depresiunea intracarpatică sau pericarpatică, la regiunile dealurilor, a câmpiilor, a stepelor, a litoralului de ape și de mare. Acest lucru nu poate rămâne fără de influență asupra caracterului general al satelor și de aceea nu sunt departe de adevăr cei care tipizează satele românești pe asemenea criterii geografice.

Aceeași diversitate o regăsim însă și din punctul de vedere al vieții de stat. Vicisitudinile istoriei au făcut ca satele românești să trăiască în parte sub dominații străine, ungurești, austriace, rusești, turcești sau, chiar independente fiind, sub două principate, cel moldovenesc și cel muntean. Presiunea exercitată de aceste state asupra satelor a fost enormă. Intre concepția feudală a Ungurilor, concepția rusească, sau concepția turcească a proprietății, care și ea a lăsat urme adânci în Dobrogea, există deosebiri ca dela cer la pământ.

Nu mai mici au fost influențele culturale ale altor societăți vecine, care au fost în stare să-și facă simțită prezența la noi în țară.

Dar chiar în cuprinsul unei aceeași provincii, soarta satelor este diversificată. Astfel, chiar și în principatele libere ale Moldovei și Munteniei, regimurile interne aplicate satelor nu au fost omogene. Avem sate răzășești libere, sate domnești, sate mănăstirești, sate boierești cărora li s'au aplicat norme de stat deosebite. Ba chiar aceleași categorii sociale au avut parte de legislații deosebite, — ca în Moldova — satele de peste Nistru, dela Nistru până la Siret, și dela Siret până la Munte având regimuri legale diferențiate.

Dar ceea ce copleșește întreaga problemă este faptul că satul acesta arhaic despre care ne ocupăm, este în primul rând un fenomen cultural popular, « folkloric » am putea spune, pentru a face mai sensibilă ideea că o asemenea creație culturală are, drept lege, permanenta puțință de variație în jurul unor teme. Fiecare sat în parte este un act de creație originală populară. După cum nu se pot întâlni două creații artistice, aparținând ciclului popular, care să se asemene până la identitate, tot astfel nu se pot găsi două creații sociale sătești care să fie identice, copii adică ale unui model oarecare.

Acest « simț al variației » de care vorbesc folkloriștii, rămâne o lege valabilă și pentru creațiile populare în domeniul socialului.

Ceea ce nu înseamnă însă că toate aceste creații nu ar fi dominate de anume mari teme, care urmăresc ca un ideal pe toți participanții la opera de creație, sau că nu s'ar ține seama de anumite canoane și un anume stil, sau nu s'ar ajuta de anume formule, considerate drept deosebit de reușite și care punctează actul creației, prin momente de repetare tipică a detaliilor semnificative.

Operația de stabilire a unei tipologii ar putea chiar să fie încercată tocmai prin reconstituirea acestor teme populare, a acestui stil, a canoanelor și meșteșugurilor tehnice, pe care le regăsim mereu prezente, fie că e vorba de un sat spontan de lungă dăinuire trecută, fie de un sat de colonizare artificială mai mult sau mai puțin recentă.

Liniile mari pe care vom merge, căutând a întâlni aceste adevărate îndreptare ale creației sociale populare, vor fi cele pe care le-am arătat prin definiția generală dată. Vom urmări adică modul de organizare a muncii fiecărei gospodării în parte, pentru mai buna exploatare a solului, și în al doilea rând, modul de organizare al însuși grupului de oameni care intră în componența satului.

Vom vedea, urmărind viața satelor noastre, cum rând pe rând, dela o simplă utilizare a darurilor naturii, oamenii trec la un inversu-

nat război împotriva aceleiași naturi, haină uneori prin piedicile pe care ni le pune, cât și prin insuficiențele ei. Luptă împotriva pădurii care amenință cu invazia; luptă cu pământul, care amenință cu istovirea puterilor lui de rodire; luptă cu apele care lipsesc sau vin puhoi; luptă cu animalele și cu plantele care trebuiesc silite să se înmulțească și să rodescă; luptă de fiecare pas, mereu alta, pe măsură ce uneltele omului se schimbă, și cunoștințele lui despre legile fizice se adâncesc, dar întotdeauna cu sudorile muncii pe față.

Linia mare de dezvoltare pe care o parcurge această mare dramă a satelor noastre, este aceea a unei dezvoltări neîntrerupte dela o formă de viață pastorală și forestieră, la una agricolă.

Această trecere, îndeobște subliniată de toți cercetătorii noștri, nu a avut de sigur un punct de plecare identic și nici nu a urmărit un țel unic. Etapele succesive, dela capătul de plecare la cel de ajungere, pot fi de asemenea socotite ca fiind, practic, indefinite. Cu toate acestea un prototip cu valoare atât istorică cât și morfologică, poate fi stabilit: este tipul pe care îl vom denumi « pastoral-forestier ». Și tot astfel, un punct final de ajungere îl avem în prezența de azi a satelor noastre agricole.

Dar intenția noastră nu este numai de a repeta acest adevăr ajuns banal, care afirmă că toate satele noastre s'au transformat din pastorale în agricole. Tipologia pe care o vom stabili-o, nu va clasifica satele după natura economică a ocupațiilor lor, ci va fi, în primul rând atentă la formele de organizare socială. Aceste forme sunt permanent avute în vedere, chiar atunci când vom arăta că prilejul care le determină este în fond activitatea economică a oamenilor.

Chestiunea este destul de importantă pentru ca să merite să insistăm asupra ei, mai ales pentru a înlătura unele erori curente.

Astfel este o eroare a se crede că satele pot fi exclusiv pastorale sau exclusiv agricole.

Desbaterea este clasică la noi. Pornind dela prejudecata încă mai veche a trecerii omenirii prin fazele obligatorii, fixate de Aristot, « vânatoare-păstorie-agricultură », se trage concluzia că păstorul este un nomad primitiv iar agricultorul un sedentar evoluat.

În felul acesta, realitățile complexe se înlocuiesc cu idei simple, puncte de plecare pentru luări de atitudine etică. Păstorul nomad e idealizat sub forma unui descendent al « romanilor » cum dovedesc

termenii latini de ciobănie, și e declarat un îndrăgostit al naturii, unic creator al literaturii populare, spre deosebire de plugarul slav, rob al pământului, lipsit de elan poetic. (Teza Ovid Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară*). Sau dimpotrivă agricultorul e idealizat, socotit « civilizată », sedentar care își păstrează tradiția agricolă romană, în ciudă slavilor, chiar atunci când e silit a se retrage în creerii munților. (Teza P. S. Radian, *Din trecutul și prezentul agriculturii la Români*).

Suntem cu totul de părerea d-lui P. Cancel (*Păstoritul la poporul român*, « Convorbiri Literare » Anul XLVII, nr. 9, pag. 851, anul 1913) care arată cât de abuzivă e socotirea ciobăniei, adică a stănei, drept model de viață al întregului sat, precum și punerea realității în fața alternativei false: ori cioban nomad, ori agricultor sedentar ! Ca și când nu s'ar putea cioban sedentar și agricultor nomad sau și cioban și agricultor în același timp ; aceasta, fără de nicio obligație de a acorda « întâietate » unuia din ei.

În vremea de azi, avem în fața ochilor stâna ciobanilor, în care nu se practică decât creșterea de vite, ceea ce este însă altceva decât « satul » propriu zis, ale cărui vite se păzesc de acești profesioniști ai păstoriei. Avem, de asemenea, sate aproape exclusiv agricole. Câmpul de agricultură a operat o adevărată invazie a întreg teritoriului țării, astfel încât abia ne mai putem închipui câmpul altfel decât arat și semănat. Cerealele au ajuns stăpânele pământului și toată truda noastră pare a fi să le ajutăm să nu le scape niciun petec de pământ.

Violentul conflict ivit astfel între creșterea de vite și cereale, între islaz și țarină, este însă un fenomen absolut recent, care ne împiedică de a înțelege mecanismul cel vechi al vieții noastre sociale, în care păstoria și agricultura se îmbinau armonios.

Dar aceasta nu înseamnă, iarăși, că toate satele noastre au fost, întotdeauna, deopotrivă de pastorale ca și de agricole.

Dimpotrivă, avem puțința de a determina tipuri de sate pastorale și tipuri de sate agricole, precum și tipuri intermediare, mixte. Satul de tip pastoral nu este însă un sat în care nu se practică decât exclusiv creșterea de vite, după cum nici satul agricol nu este un sat care nu cunoaște decât agricultura. Dela un tip la altul sunt treceri graduale, adeseori insensibile. Ceea ce marchează punctul de mutație dela un tip la altul, sau, ca să întrebuițăm o expresie hegeliană, punctul în care creșterea cantitativă se transformă într'o schimbare

calitativă, este faptul că obștia satului, în adunările sale generale, sau înlocuitorul ei parțial care este boierul în satele nelibere, își schimbă în mod conștient preocuparea.

Intr'un sat pastoral obștia regulează colectiv creșterea de vite, principalul ei subiect fiind stâna și ciurda de vite, lăsând agricultura la liberul plac al fiecărui cetaș în parte.

Dimpotrivă, într'un sat agricol, obștia regulează colectiv activitatea agricolă a oamenilor, principala ei preocupare fiind țarinile.

Consecințele acestui fapt sunt următoarele:

În *satul pastoral* majoritatea terenurilor satului sunt constituite de către pădure și islaz, supuse unui drept comun de liberă exploatare, în sistemul devălmășiei absolute.

Pe aceste mari întinderi de islaz și pădure, ținerele private ale oamenilor sunt neregulate de către obștie. Fiecare în parte, merge de defrișează din pădure sau își «închide» cu garduri, porțiuni de teren, care afectează forma insulară rotundă, corespunzătoare așa numitei «stăpâniri locurești». Cum ne spune un act din 1793 «stăpânirea când este deavalma, locurește, urmează așa: fieștecare moșnean, cât poate de-l cuprinde și-l curăță, acel loc îl ține singur, pă seama lui. Și un moșnean curăță și cuprinde loc mai mult, iar altul mai puțin».

Gardurile înconjoară exclusiv aceste ținere private, nu atât ca un semn de proprietate propriu zisă, cât ca o unealtă tehnică de apărare împotriva ciurdei vitelor care se plimbă în voie pe imensul islaz.

Iată un peisaj rural foarte caracteristic, care ori de câte ori e întâlnit, ne permite să diagnosticăm satul de tip pastoral, cu devălmășie absolută și stăpânire locurească, așa cum este cazul de pildă în toată regiunea Vrancei.

În *satul mixt pastoral-agricol*, obștia încearcă a da o regulamentare activității agricole a gospodăriilor componente, fixând anume porțiuni din teritoriul satului în care toți membrii satului au un drept egal. Se constituie deci «rațele», cu fâșiile lor interioare alungite și egale, și se edictează regulamentele sătești de muncă în ritm comun: arat în același sens, asolament forțat, păscut în miriște etc.

Acest racle formează deci petece de teritorii, organizate agrimensural, în mijlocul vastei întinderi a islazului, pe care continuă să dăinuiască ținerele private rotunde și insulare.

Gardul colectiv al țarinii, desparte ansamblul teritoriului agricol de restul islazului.

În ce privește tehnica de lucru agricolă, în tipul pastoral se folosea tehnica permanentei deșteleniri sau cea a moinei sălbatece, cereale-iarbă, pe un ciclu de ani nedeterminat. În interiorul acestor racle de agricultură însă, moina se regulează, fixându-se o rotație de culturi uniformă pentru întreaga raclă sătească. Cu alte cuvinte, activitatea anarhică agricolă a gospodăriilor individuale, este înlocuită cu o activitate organizată comun.

Sistemele juridice se schimbă și ele: apare, în concurență cu devălmașia absolută și stăpânirea locurească, tipul devălmașiei egalitare și inegalitare, cu așa numita stăpânire « pe sumă de stânjeni », « cât unul cât altul ».

În sfârșit, în *satul de tip agricol*, raclele de pământuri tind să acopere totalul suprafeței sătești. Dela ivirea a două racle, se poate trece de către sat la un sistem de asolament pe două tarlale, cu rotație bienală. Tot astfel se poate trece la trei și la mai multe tarlale. Islazul și pădurea își micșorează suprafața, ținările private rotunde și insulare presărate pe islaz, dispar și ele. Gardurile țarinii devin inutile, ba dimpotrivă, uneori islazul ajunge a fi terenul excepțional care se închide între garduri, legat fiind, printr'un culoar de trecere pentru vite, cu vatra satului.

Această vatră ca însăși, dela tipul împrăștiat, caracteristic stăpânirii anarhice locurești, ajunge la tipul compact, caracteristic stăpânirii pe sumă de stânjeni.

La noi în țară lipsește deocamdată acel tip de viață sătească în care orișice urmă de devălmașie a dispărut și în care fiecare gospodar, deplin proprietar pe bucata lui de pământ, și-o înconjoară cu garduri și o plantează cu pomi, ceea ce dă naștere unui tip de peisaj rural, curent în alte țări, dar cu totul inexistent la noi.

Această tipizare a satelor în pastorale, mixte și agricole, are deci în vedere doar problema organizării economice și juridice a teritoriului sătesc. Dar prin aceasta nu vrem să spunem că nicio altă problemă nu există în satul românesc devălmaș.

De altfel, prin însuși faptul că am subliniat natura « economică » a vieții sătești, am presupus și existența unei a doua lupte, care este cea purtată între oameni.

În adevăr, lupta omului cu natura nu este propriu zis economică, ci culturală. Tehnica muncii este doar un punct de plecare pentru organizarea economică. Grație facultăților lor spirituale oamenii reușesc să-și creeze o tehnică de lucru și să și-o îmbunătățească permanent, ajungând a stăpâni natura din ce în ce mai deplin.

Dar ceea ce este « economic » în această problemă este faptul că oamenii se asociază între ei pentru a produce cele necesare traiului, Societatea umană este în acest sens o unealtă socială a oamenilor în activitatea lor economică. Satul devălmaș reprezintă tocmai o formă de *asociație egalitară* a unor gospodării. Diviziunea muncii în interiorul satului este cât se poate de simplă, cea liniară predominând, toate gospodăriile făcând absolut aceeași muncă, în exact același ritm, potrivit unor acelorași regulamente de muncă și ascultând de o aceeași poruncă. Cu toate acestea există și o diviziune « de atelier » a muncii sătești, adică de specializare economică a unor gospodării, în sânul unui ansamblu economic sătesc, în care existența gospodăriei casnice închise, nu exclude necesitatea unor meșteșugari specializați, lucrând pentru clientela redusă a satului, sau uneori pentru un grup mai mare de sate, în cazul deținerii de către un anume sat a unor monopoluri naturale.

Astfel între unele sate de munte și satele de șes se pot stabili relații, nu numai pentru schimbul produselor specializate respective, ci și pentru anume servicii meșteșugărești, cum ar fi de pildă satele de piuari, șifari, cofari etc. al căror larg câmp de desfacere « în țară » denotă o străveche tradiție.

Dar în sânul satului, o diviziune socială a muncii, care să dea naștere unor categorii sociale deosebite, nu există decât în etapele de disoluție a satului devălmaș.

În primul rând, trebuie semnalată problema chiaburilor, adică a acelor gospodari cari, grație nu numai a unui « alișveris » pe care îl fac cu piețele târgurilor și orașelor, dar și a cuprinderii, în sânul satului, a unor porțiuni din ce în ce mai mari de teren, reușesc să domine întreaga viață a satelor. Mai ales în satele răzășești de azi, această problemă este gravă, fiind semnalată și în mod oficial, de către organele autorizate ale statului. Impotriva lor, o serie de măsuri au fost luate de către codul silvic din 1910, fără de prea mare rezultat de altfel.

Este dela sine înțeles că acești chiaburi sunt cei care, într'un asemenea sat devălmaș, luptă pentru a se trece dela « stăpânirea locurească » și devălmășia egalitară, la stăpânirea pe sumă de stânjeni, inegalitară. Proporționalizarea drepturilor de cotă-parte în interiorul satului, este deci în bună parte rezultatul unei lupte sociale pe care o câștigă, în sânul satului, chiaburii.

Dar adevărata problemă nu stă în existența acestor categorii de origine economică, ci în lupta pe care satul a dus-o cu elementele clasei privilegiate boierești.

Oricare ar fi controveresle ce se pot purta cu privire la origina și vechimea acestei stăpâniri boierești seniorale, rămâne necontestat faptul că la noi în țară au existat o categorie de sate care s'au aflat sub mână boierească, în timp ce altele au fost libere.

După cum am arătat, satul devălmaș este un mecanism social cu valențe multiple. El se poate aplica unor împrejurări sociale extrem de diverse, continuând a dăinui indiferent de fenomenele sociale turnate într'însul. Totuși, întreaga structură a satului devălmaș și mai ales procesul lui evolutiv, stă în legătură și cu acest aspect al lucrurilor. Este deci necesar ca satele devălmașe să fie clasificate și din acest punct de vedere.

Rezultatul la care s'ajungem este următorul:

Există la noi în țară următoarele tipuri de sate, din punctul de vedere al structurii lor sociale interne.

1. Tipul satului liber, în care obștia gospodarilor deține totalitatea drepturilor patrimoniale și administrative.

2. Tipul satului senioral, în care un stăpânitor împarte cu obștia țăranilor săi, ansamblul de drepturi caracteristice obștiilor libere.

Trecerile dela un tip la altul sunt de asemenea graduale, următoarele subtipuri putând fi determinate.

- a) Satul unui grup de țărani liberi;
- b) Satul unui grup de țărani liberi, admițând în sânul cetei străini, cărora le determină un regim special de dijmă;
- c) Satul unor țărani liberi, încăpuți în mâna unui boier.
- d) Satul boeresc, în care din vechime obștia sătenilor s'a aflat în mâna unui stăpânitor;
- e) Satul colonie, recent înființat de un boier sub forma unei slobozii ;

f) Satul cu dublă ceată devălmașe, din care una boierească și alta țărănească;

g) În sfârșit, satul în care grupa boierească s'a contopit cu obștia țărănească.

Imbinarea dintre cele două serii de tipuri ale satului devălmaș, dă naștere unor complexe, al căror număr este evident foarte mare.

Adăogăm că atât definiția dată cât și tipologia de față, nu pot constitui deocamdată decât simple ipoteze de lucru, menite să ușureze munca de cercetare a formelor de viață socială sătești, care rămâne pentru noi cea mai urgentă dintre misiunile pe care și le poate fixa un cercetător sociologic al realităților românești.

HENRI H. STAHL